

РОЗВИТОК РЕГІОНІВ, ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

DEVELOPMENT OF REGIONS, INDUSTRIES AND TYPES OF ECONOMIC ACTIVITY

УДК 336.7

DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5843-2023-1-2-70-86>

ЛІТОВЦЕВА Вероніка Євгенівна

аспірант кафедри фінансових технологій та підприємництва, Сумський державний університет, м. Суми, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1170-2481>

v.litovtseva@biem.sumdu.edu.ua

БРИЧКО Марина Михайлівна

кандидат економічних наук, доцент, Технологічний інститут Блекінге, Швеція; Сумський державний університет, Україна.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9351-3280>

m.brychko@biem.sumdu.edu.ua

РЕТРОСПЕКТИВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ЗМІН СУСПІЛЬНОЇ НЕДОВІРИ ДО ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ В КОНТЕКСТІ ОСНОВНИХ ПОДІЙ²

У статті розглянуто особливості виникнення і розвитку суспільної недовіри до банківської та небанківської системи України в контексті основних подій. Проаналізовано статистичні показники функціонування фінансового сектору України і виділено основні події, які вплинули на їх зміну, що дало змогу провести періодизацію етапів загострення й стабілізації недовіри окремо для банківської та небанківської системи з урахуванням поведінкових реакцій економічних суб'єктів для кожного періоду.

Ключові слова: суспільна недовіра, фінансовий сектор, банківська система, небанківська система, фінансова стабільність, поведінка економічних суб'єктів, небанківські фінансові установи, банки.

Постановка проблеми. Сучасний фінансовий сектор є одним з ключових компонентів економічної системи, який має значний вплив на суспільне благополуччя та стабільність. Однак, протягом останніх десятиліть спостерігається зростання недовіри до фінансового сектору в багатьох країнах світу. Не виключенням є і Україна. Ця суспільна недовіра є особливо виразною в кризовий та посткризовий період в країнах із перехідною економікою, а тому може мати серйозні наслідки для функціонування фінансової системи й економічного розвитку.

На сьогодні для України є характерною значна фінансіалізація економіки, а несприятливі тенденції у вигляді політичних криз, пандемії та війни посилюють дисбаланс у фінансовому секторі економіки. В таких умовах можна стверджувати про існування усталеної суспільної недовіри до фінансового сектору, що загрожує як фінансовій стабільності та економічній стійкості, так і соціальній кооперації. Окрім цього, недовіра економічних суб'єктів до фінансового сектору може стати причиною зривів кредитних платежів та депозитних виплат, провокувати зниження ліквідності та банкрутства, викликаючи фінансовий хаос, що особливо небезпечно для економічної безпеки країни в умовах війни.

У такому контексті, вивчення динаміки змін суспільної недовіри до фінансового сектору є надзвичайно важливим завданням. Розуміння факторів та подій, які сприяють або послаблюють цю недовіру, може мати суттєвий вплив на стан фінансової системи та подальший її розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток фінансового сектору економіки залежить від ефективного перерозподілу фінансових ресурсів між окремими її галузями. Такий процес перерозподілу покладено на діяльність банківських і небанківських фінансових установ [1 ; 2; 3]. Варто зазначити, що дослідженню проблеми побудови довіри та подолання недовіри до

²Статтю підготовлено в межах виконання науково-дослідної роботи молодих учених на тему «Імітаційне моделювання траєкторії впливу поведінкових атракторів на макроекономічну стабільність: роль транспарентності та суспільної довіри» (№ державної реєстрації 0121U100469).

банківського сектору присвячена переважна більшість робіт учених, які розглядали явище довіри у фінансовому секторі в українському науковому просторі, адже за період незалежності України саме банківський сектор сформувався як домінуюча складова фінансової системи країни. Так, питання недовіри до банківської системи підіймалось в дослідженнях в контексті антикризового управління економікою [4]; економічної безпеки країни [5; 6]; пошуку методів відновлення довіри до банківських установ [7; 8; 9]. При цьому історично-часовий аналіз та періодизацію довіри до банківського сектору було проведено у дослідженні М. Бричко [5].

Якщо дослідженню недовіри у банківському секторі присвячено достатньо уваги наукової спільноти, то недовіра до небанківських фінансових послуг значно рідше висвітлюється у вітчизняних наукових дослідженнях. Науковці розглядали недовіру до небанківського сектору так: як основну проблему ринку небанківських фінансових послуг [10]; як причину низької ефективності реформ у регулюванні небанківськими фінансовими установами [11; 12; 13]. Хоча саме недовіра до небанківських фінансових послуг перешкоджає забезпеченню руху грошових потоків, тим самим шкодить суспільному відтворенню [10], проте періодизацію становлення суспільної недовіри до небанківської системи не було проведено раніше.

Таким чином, наявні наукові роботи підтверджують важливість подолання суспільної недовіри як до банківського так і парабанківського секторів економіки. При чому аналіз останніх досліджень і публікацій показав відсутність комплексного підходу до аналізу історично-часових причин виникнення суспільної недовіри, а також періодів її загострення, який би враховував діяльність банківських і небанківських фінансових установ.

Мета статті полягає в дослідженні становлення та еволюції суспільної недовіри до фінансового сектору та її періодизація, шляхом аналізу основних подій історичного розвитку банківського та небанківського фінансових секторів за роки незалежності України.

Викладення основного матеріалу дослідження. За період існування незалежної України банківська система сформувалася як динамічна та прозора система фінансового ринку, чого не можна сказати про небанківську (парабанківську) фінансову систему. Так, банківська система значно випереджає парабанківську за ключовими кількісними показниками (кількість установ, обсяги активів, питома вага активів у ВВП) [14]. Науковці відзначають надзвичайно високий рівень недовіри до небанківських фінансових установ (НФУ), який пов'язаний з недосконалістю регулювання ринку, непрозорістю механізмів обліку та оприлюднення інформації зі сторони держави, неорганізованістю ринку небанківських послуг, низьким рівнем фінансових знань громадян, щодо спектру та характеру діяльності НФУ [15].

Важливою складовою з'ясування причин розвитку недовіри до небанківської фінансової системи є проведення ретроспективної оцінки становлення та розвитку ринку НФУ в Україні. Беручи до уваги специфіку функціонування небанківського сектору України можна виділити наступні етапи формування недовіри до нього, що зображено на рисунку 1.

Саме тому, пропонуємо провести ретроспективне дослідження суспільної недовіри до фінансового сектору економіки окремо для банківської та пара банківської системи фінансового сектору економіки.

Перший етап – 1991-2001 рр. Побудова основних фінансових інституцій в Україні у 1991 році відбувається на ґрунті глобальної суспільної недовіри до фінансових послуг, що вплинуло на небанківську фінансову систему. Причиною цього стало неповернення вкладів фізичних осіб в Сбербанк СРСР та відмови від зобов'язань Держстраху СРСР після проголошення Україною незалежності. Слід зазначити, що такий негативний досвід заклав підвалини недовіри до фінансового сектору, оскільки населення, що тривалий час було впевнене у надійності та платоспроможності Сбербанку СРСР втратило свої заощадження. У перші роки незалежності, незважаючи на відсутність належного контролю, в Україні почали активно відкриватися страхові компанії та кредитні спілки, при чому до 2003 року в країні не існувало органу державного регулювання та нагляду для НФУ. Так, контроль за страховими організаціями частково здійснював «Укрстрахнагляд», проте його повноваження не охоплювали в достатній мірі діяльність страховиків [16]. Вимоги до статутного капіталу страхових організацій були надзвичайно ліберальні до 1996 року, і лише у 1999 році страхові компанії перейшли під

відомство Міністерства фінансів України. Такі умови сприяли спочатку істотному збільшенню кількості страхових компаній, а потім їх масовому банкрутству, через підвищення вимог до статутного капіталу.

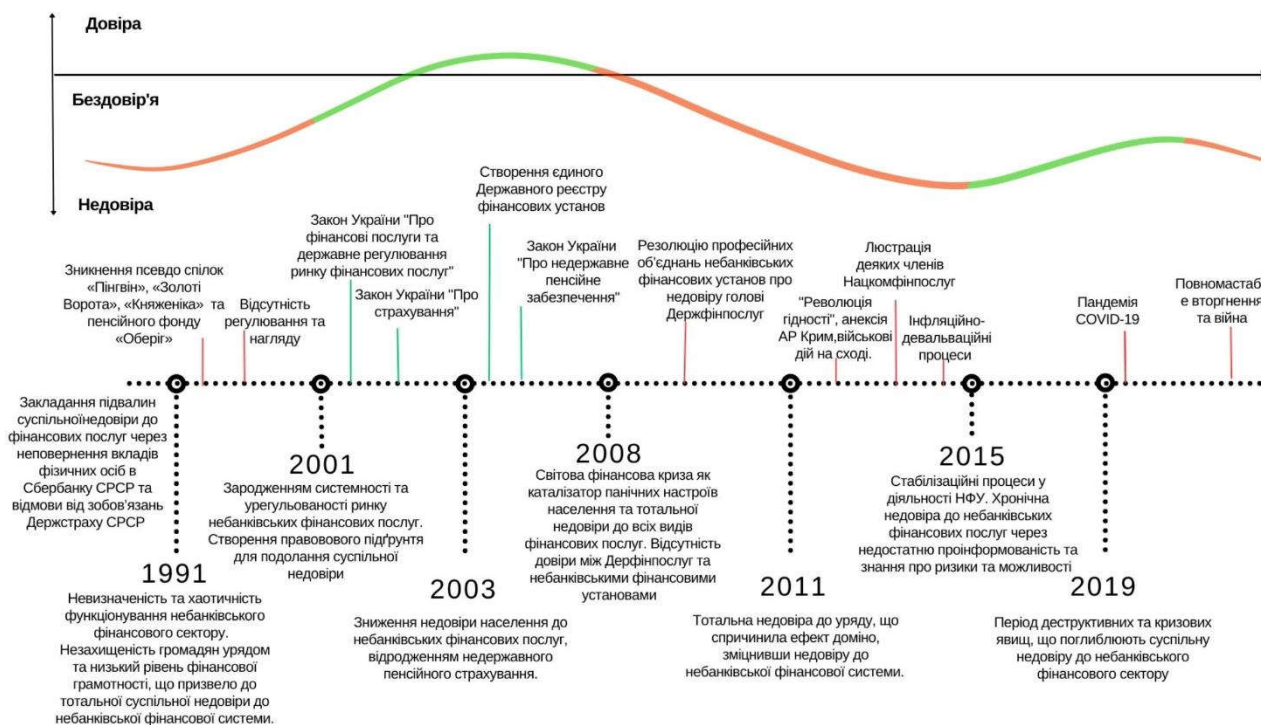

Рисунок 1 – Ретроспективне дослідження суспільної недовіри для небанківського фінансового сектору України

Джерело: побудовано авторами

Існування кредитних спілок (КС) в СРСР стало можливим лише з 1988 році, тому для населення України це була зовсім нова сфера фінансових послуг. Важливо відмітити, що система кредитних спілок ніяким чином не контролювалася на законодавчому рівні, а їх реєстрація проводилася на рівні територіальних органів державної влади. Такі умови не сприяли підзвітності КС, тому фінансову звітність надавали лише 250 з 600 працюючих КС (за 2000 р.), при чому лише 102 з них були членами Національної асоціації кредитних спілок України [15].

В свою чергу, громадяни проявляли певну наївність та фінансову безграмотність у сфері кредитування, через відсутність належного досвіду. Результатом «сліпої» впевненості населення та відсутності державного регулювання стало утворення фінансових пірамід під видом кредитних спілок. Резонансним вважається зникнення псевдо спілки «Пінгвін» (м. Біла Церква), що обікрала більше 10 тис. осіб [17]. До числа фінансових пірамід також відносять такі КС: «Золоті Ворота» (м.Київ), «Офіцерський кредит» (м. Дніпро), «Княженіка» (м. Кременчук), їх діяльність припала на 1993-2000 рр. [18].

Діяльність недержавного пенсійного страхування цього періоду також характеризується слабким регулюванням та наглядом. Фонди утворювались у відповідно до Закону України «Про господарські товариства», ухваленого в 1991 р., або на основі прийнятого у 1993 р. Декрету Кабінету Міністрів України «Про довірчі товариства», при цьому їх діяльність та повноваження ніяк не контролювалися на державному рівні. Науковці вважають, що це призвело до того, що переважна більшість організацій ніяким чином не стосувалася пенсійного страхування [19]. Більшість недержавних пенсійних фондів функціонувала у формі довірчих товариств, що не підлягали звітності. Станом на 1996 рік з 4114 довірчих товариств лише 264 зберегли свій статус після ліцензування [15]. Після перевірок діяльності довірчих товариств у 1995 році в багатьох із них було виявлено ознаки шахрайської та злочинної діяльності. Найбільші грошові збитки було

завдано недержавним пенсійним фондом «Оберіг», до складу якого входило близько 40 компаній. Слід зазначити, що шахрайство НФУ спричинило хвилю невдоволення та обурення населення, які проявились у мітингах та страйках в певних регіонах України.

Таким чином, функціонування небанківської фінансової системи 1991-2001 рр. характеризується невизначеністю та хаотичністю. Не маючи належного досвіду, економічні суб'єкти відносились до фінансових послуг опортуністично, а той досвід що був до проголошення незалежності, залишив негативний відбиток, а тому вони відчували страх по відношенню до послуг НФУ. Як наслідок, шахрайські схеми та фінансові піраміди були підсилені слабким регулюванням, незахищеністю громадян урядом та низьким рівнем фінансової грамотності, що призвело до тотальної суспільної недовіри до небанківської фінансової системи, не залишаючи шансу для побудови належних когнітивних реакцій у суб'єктів та гідної фінансової поведінки. Економічні суб'єкти побоюючись потрапити у руки шахраїв або фінансову піраміду, засуджувало та панічно уникало співпраці з НФУ.

Другий етап – 2001-2003 рр. Цей етап можна вважати зародженням системності та урегульованості ринку небанківських фінансових послуг. Перевірки та мітинги 2000 років показали, що правова система була не готова до розвитку НФУ, саме тому, було прийнято низку законів, які б сприяли закладенню бази державної політики у цьому напрямі фінансових відносин. У 2001 році було прийнято Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» [20], у якому було визначено повноваження, перелік послуг та функції фінансових установ. Цей документ дав можливість створити Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України, яка майбутньому ввійшла до складу державного органу регулювання діяльності НФУ. Також у 2001 році було затверджено Закон України «Про страхування» у новій редакції, відповідно до нього було змінено вимоги до статутного капіталу страхових компаній, для ризикових видів страхування – сума еквівалентна 1 млн. євро, для діяльності зі страхування життя статутний капітал мав бути не менше 1,5 млн. євро [21]. Такі нововведення дозволили відсіяти не надійні страхові компанії та сприяли злиттю менших страховиків у потужні страхові організації, серед яких страхова компанія «Універсальна», що й до сьогодні входить у топ 10 страхових компаній України [22].

Таким чином, цей період характеризується спробами уряду в налагодженні системи державного регулювання та нагляду за ринками небанківських фінансових послуг. Це сприяло розсіянню недовіри до фінансового сектору, проте не сприяло побудові довіри. Можна сказати, що населення демонструвало бездовіря до фінансового сектору, обачно користуючись фінансовими послугами, перевіряючи можливі ризики та загрози.

Третій етап – 2003-2008 рр. Цей період часу можна вважати етапом зниження недовіри населення до небанківських фінансових послуг. Вперше було створено орган центральної виконавчої влади в компетенцію якого входило регулювання ринків фінансових послуг. Маючи достатньо повноважень та мотивації, Держфінпослуг впроваджувало дієві заходи у сферах захисту споживачів фінансових послуг, запобігання відмиванню коштів отриманих злочинним шляхом та співпраці з іншими відомствами для правової реформації ринків НФУ. Так, у 2003 було створено єдиний Державний реєстр фінансових установ, в наслідок чого відбулася їх перереєстрація та ліцензування. Слід зазначити, що лише третина кредитних спілок отримала ліцензію на продовження діяльності. Зміни до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» 2003го року сприяли розвитку страхування життя як виду страхових послуг, за рахунок віднесення до валових витрат страхових платежів працівників підприємств. Окрім цього, цей період характеризується відродженням недержавного пенсійного страхування після прийняття Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» у 2004 році [23]. Враховуючи негативний попередній досвід та недовіру до цього виду фінансових послуг, прийняті в Законі положення чітко прописували механізми гарантування вкладів громадян.

Проведені заходи сприяли подоланню суспільної недовіри до небанківських фінансових послуг, громадяни почали почуватися захищеними та впевненими, а тому почали частіше довіряти свої кошти НФУ, про це свідчить статистична звітність за період 2003-2008 років. Так,

обсяги активів кредитних спілок, страхових компаній та недержавних пенсійних фондів збільшилися з 21,71 млрд. грн у 2004 році до 62,85 млрд грн у 2008 році [24].

Четвертий етап – 2008-2011 рр. Цей проміжок часу став викликом для світової фінансової системи, в тому числі й для української. Світова фінансова криза 2008-2009 років стала каталізатором панічних настроїв населення та тотальної недовіри до всіх видів фінансових послуг. У ці роки відбулося значне погіршення показників діяльності НФУ [25], через зниження доходів економічних суб'єктів, девальвацію національної валюти, зростання кількості безробітних та скорочення заробітних плат. Домогосподарства не були в змозі сплачувати відсотки за взяті раніше позики, а фінансові установи знаходилися на межі банкрутства та не мали змоги повернути кошти вкладників. Така ланцюгова реакція спричинила масову суспільну недовіру до фінансових установ. Окрім цього, у 2009 році відбулася перебудова управління Держфінпослуг, адже діюча структура наділяла надто широкими владними повноваженнями щодо нагляду за діяльністю НФУ одну особу.

У листопаді 2010 року було підписано Резолюцію професійних об'єднань небанківських фінансових установ про недовіру голові Держфінпослуг [26], у якій представники небанківських фінансових установ повідомили, що деякі посадові особи, зокрема В. О. Волга, не виконує своїх основних функцій та не сприяє оздоровленню фінансових ринків, а навпаки завдяки існуючим повноваженням тисне на НФУ, пригнічуючи здорову конкуренцію між фінансовими установами. Відсутність співпраці між регулюючим органом та фінансовими установами в значній мірі дезорієнтували населення, підірвавши довіру як до Держфінпослуг так і до НФУ. Протистояння Держфінпослуг та небанківських фінансових установ продовжилося. Так, працівники наглядової установи були задіяні у низці корупційних скандалів, а високопосадовці, в свою чергу, повідомляли у ЗМІ про неправомірну діяльність деяких фінансових установ. Наслідком таких нестабілізаційних процесів стало утворення слідчої комісії ВРУ щодо дослідження кризових явищ на ринку небанківських фінансових послуг [27].

Таким чином, можна сказати, що цей період характеризується недовірою на всіх рівнях: недовіра громадян до НФУ, недовіра НФУ до Держфінпослуг і навпаки, та недовіра ВРУ до Держфінпослуг та НФУ. Паніка та страх втратити кошти внаслідок світової фінансової кризи супроводжувалися хаотичністю в регулюванні ринками НФУ, що підсилювало та укоріняло недовіру до фінансового сектору.

П'ятий етап – 2011-2015 рр. Починаючи з 2011 року починається післякризове відновлення, відбуваються позитивні зміни в динаміці показників економічного розвитку України, у тому числі на небанківському фінансовому ринку. Збільшення активів НФУ відбулося на 14,3% на кінець 2011 року, в порівнянні з аналогічним періодом 2010 року [28]. У 2013 спостерігається збільшення кількості НФУ, їх кількість налічує 2049, порівняно з 1979 установами 2011 року [29]. У 2012 році було змінено регулюючий орган влади на Нацкомфінпослуг. Керівництво утвореного органу продемонструвало новий підхід до державного регулювання, зосередившись на реформуванні державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг за для подолання недовіри до системи НФП та захисту інтересів споживачів. Проте така «відлига» тривала не довго, населення країни вважало тогочасну владу нездатною керувати країною та забезпечити гідне майбутнє, а тому вираженням недовіри до влади стала «Революція гідності», що почалася у 2013 році та була початком політичної кризи, за якою слідували такі події як анексія АР Крим та розгортання військових дій на сході України. Зміни державного керівництва торкнулися і Нацкомфінпослуг. Так, друге півріччя 2014 року комісія була частково «заморожена» та не здійснювала регулювання діяльності НФУ належним чином, адже деяких з її членів було «люстровано», а деякі, боявшись, що їх спідає така ж доля, пішли за власним бажанням. В результаті, серед членів колегіального органу залишилася одна людина, тому до лютого 2015 орган не працював в повній мірі, оскільки видачу ліцензій, реєстрацію НФУ було тимчасово припинено.

Політична криза та військові дії на сході країни вплинули не лише на рівень урегульованості на небанківському фінансовому ринку, а й на економіку країни загалом (рівень падіння ВВП у 2015 році порівняно з 2013 роком склав 16% [30]), що мало негативні наслідки

для НФУ. У зв'язку з прийняттям неефективних політичних рішень відбулось скорочення реальних доходів населення, а рівень інфляції та девальвації гривні сягнув критично високого рівня. Як наслідок, збільшилась кількість неплатоспроможних фінансових установ, кількість страхових компаній скоротилася з 407 у 2013 році до 382 у 2015, така ж ситуація і з кредитними спілками та недержавними пенсійними фондами, їх чисельність зменшилася на 40 та 9 установ відповідно [31].

Таким чином, кризові 2014-2015 роки показали тотальну недовіру до уряду, громадяни перебували у стані паніки та хаосу, що спричинило ефект доміно, зміцнивши недовіру до небанківської фінансової системи. Населення знаходилося у стресовому стані, а тому, маючи негативний попередній досвід, економічні суб'єкти не наважувалися довіряти свої кошти фінансовим установам.

Шостий етап – 2015-2019 рр. Цей етап функціонування небанківського фінансового сектору характеризується стабілізаційними процесами у діяльності НФУ. Так, залежно від виду фінансових послуг в період з 2015 по 2018 роки, не зважаючи на скорочення кількості НФУ, спостерігається збільшення їх активів та обсягів наданих послуг. Активи фінансових компаній за період 2015-2018 рр. зросли на 29497 млн. грн. (на 23,5 %), обсяги наданих послуг збільшилися на 50747 млн. грн у 2018 році, що на 42 % більше, ніж у 2015 році. Схожа динаміка простежується і на ринку діяльності ломбардів. Не зважаючи на те, що їх кількість за цей період було зменшено через підвищення вимог до капіталу, кількість структурних підрозділів збільшилася на 24% [32]. Негативним аспектом розвитку ломбардів є те, що це є індикатором макроекономічної нестабільності в країні та погіршення рівня життя населення, адже такий вид фінансових послуг задовольняє зростаючу потребу населення у швидких коштах без перевірки кредитної історії.

Гірше розвивалися кредитні спілки та страхові компанії, обсяги надання послуг та суми активів майже не змінилися за досліджуваний період. В свою чергу, науковці пов'язують застій у розвитку кредитних спілок з небажанням населення брати на себе зобов'язання та ставати членом спілки, а також з відсутністю системи гарантування вкладів в фінансові установи такого типу [32]. Через це, економічні суб'єкти частіше роблять вибір у сторону банків, адже банківська система є зрозуміліша та безпечніша на думку громадян.

Таким чином, в період з 2015 по 2019 рік на ринку небанківських фінансових послуг не спостерігалось кризових явищ та потрясінь, проте це майже ніяк не вплинуло на подолання суспільної недовіри. Як зазначають Н. Дребот, Я. Танчак та М. Миколишин, недостатня проінформованість та знання про небанківські фінансові послуги дають підстави для недовіри, а в умовах невизначеності зробити вибір на користь однієї з фінансових установ стає ще складніше [32]. І якщо про страхові компанії та ломбарди у громадян є хоч якесь уявлення, то кредитні спілки залишаються поза увагою, тому економічні суб'єкти відмовляються від співпраці з ними, проявляючи так свою недовіру.

Сьомий етап – 2019 рік. Цей період характеризується деструктивними процесами у соціально-економічній системі, які мали значний вплив на функціонування фінансового сектору. Зазначимо, що для небанківського фінансового сектору у липні 2020 році було реалізовано та ухвалено Закон про «спліт» – змінено головний регулюючий орган, Нацкомфінпослуг припинила своє існування, а повноваження регулятора ринку небанківських фінансових послуг перейшли до НБУ. Так, національним банком було запропоновано перелік стратегічних документів, в яких описувався стан та перспективи розвитку ринку НФУ в Україні [33].

Основною метою реформування було створити гармонійно розвинутий небанківський сектор, забезпечивши перехід від секторальної моделі регулювання до інтегрованої. Така модель дозволила б, не обмежуючись виключно банками, запроваджувати вимоги щодо прозорості, надійності та ефективності на небанківський фінансовий сектор задля регулювання ринкової поведінки та захисту прав споживачів на фінансовому ринку. Це мало б підвищити впевненість споживачів у надійності та прозорості та дало б можливість почуватися захищеними від майбутніх втрат. За період впровадження реформи було змінено ліцензійні умови для НФУ та ухвалено закон про колекторську діяльність [34], що зміцнило політику у сфері захисту прав споживачів.

Проте науковці визначають, що пандемія COVID-19 спричинила сповільнення реформування небанківського фінансового сектору, що проявилось у невиконанні планів у проєктній діяльності НБУ [35], та, як наслідок, негативно вплинуло на довіру НФУ до нового регулятора.

Варто зазначити, що від запровадження карантину постраждав не лише процес реформування небанківського фінансового сектору, а й доходи населення (реальний ВВП за підсумками 2020 року скоротився на 4%). Економічна криза, що виникла в наслідок пандемії, неоднозначно відобразилася на діяльності НФУ. Показники діяльності фінансових компаній покращились, незважаючи на те, що вони продемонстрували збиток у першому кварталі уперше після понад двох років прибуткової діяльності. Так, кредитування банківськими установами було скорочено, а підприємства не працювали в повній мірі, тому економічні суб'єкти мусили звертатися до фінансових компаній за для отримання мікропозики. Ринок страхових послуг також майже не постраждав від наслідків пандемії COVID-19, в якійсь мірі страх перед хворобою змусив населення змінити своє ставлення до страхування, адже лікування від коштує дорого, а ризик заразитися був високий. Найбільше від впровадження карантину постраждали кредитні спілки, це позначилося на динаміці активів та якості кредитного портфеля [36].

Також протягом 2020-2021 років спостерігається переорієнтація громадян на цифрові фінансові послуги, при цьому за показниками фінансової інклюзії небанківський сектор відстає від банківського, адже не має розвиненої цифрової інфраструктури.

У 2021 році відбувалося поступове відновлення фінансового сектору, проте повномасштабне вторгнення та війна, яка почалася у лютому 2022 року спричинила найбільшу економічну кризу за часи незалежності України. Падіння ВВП за 2022 рік склало 30,4 %, а рівень безробіття зріс на 16 % [30]. Небанківські фінансові установи зазнали значних збитків, адже попит на фінансові послуги скоротився, платоспроможність населення за зобов'язаннями знизилася, частина відділень припинила працювати через військові дії, а деякі з них опинилися в окупації. Як наслідок, відділення НФУ зазнали мародерства та розкрадання майна. Так, наприклад, кількість укладених договорів фінансовими компаніями за 3 квартали 2022 року знизилася в 2,8 рази в порівнянні з аналогічним періодом 2021 року, відповідно знизився обсяг наданих послуг, а обсяг активів майже не змінився.

На період воєнного стану втручання НБУ у діяльність НФУ було мінімізовано, заходи впливу за порушення майже не застосовуються аби створити прийнятні умови для підтримки та функціонування НФУ.

Таким чином, сучасний період функціонування небанківського фінансового сектору є одним з найтяжчих за період існування ринку НФП в Україні. Нинішні деструктивні та кризові явища не сприяють подоланню суспільної недовіри до фінансового сектору, а навпаки поглиблюють її. Адже більша частина населення знаходиться в скрутному фінансовому становищі та не має можливості користуватися фінансовими послугами НФУ, а отже, не може сформувати належний рівень довіри чи недовіри. Окрім цього, економічні суб'єкти перебувають у постійному стресі, а страх втратити заощадження у період війни змушує відмовлятися від співпраці з фінансовими установами. COVID-19 та війна продемонстрували необхідність активної цифровізації фінансових послуг небанківського сектору, адже це значно зменшує ризики та сприяє впевненості та захищеності як населення, так і фінансових установ.

Банківська система відіграє ключову роль у розвитку фінансового сектору, адже вона є основним постачальником фінансових послуг. Завдяки ефективному функціонуванню банківської системи здійснюється безперебійне фінансування економіки, забезпечується ліквідність фінансових ринків, здійснюються міжнародні торгівельні операції. Проте для банківської системи України є характерною суспільна недовіра, що особливо стає відчутною в періоди макроекономічної нестабільності та фінансових криз. Саме тому, в розрізі вивчення недовіри до фінансового сектору, пропонуємо провести ретроспективне дослідження етапів формування та причин виникнення суспільної недовіри до банківського сектору, що зображено на рисунку 2.

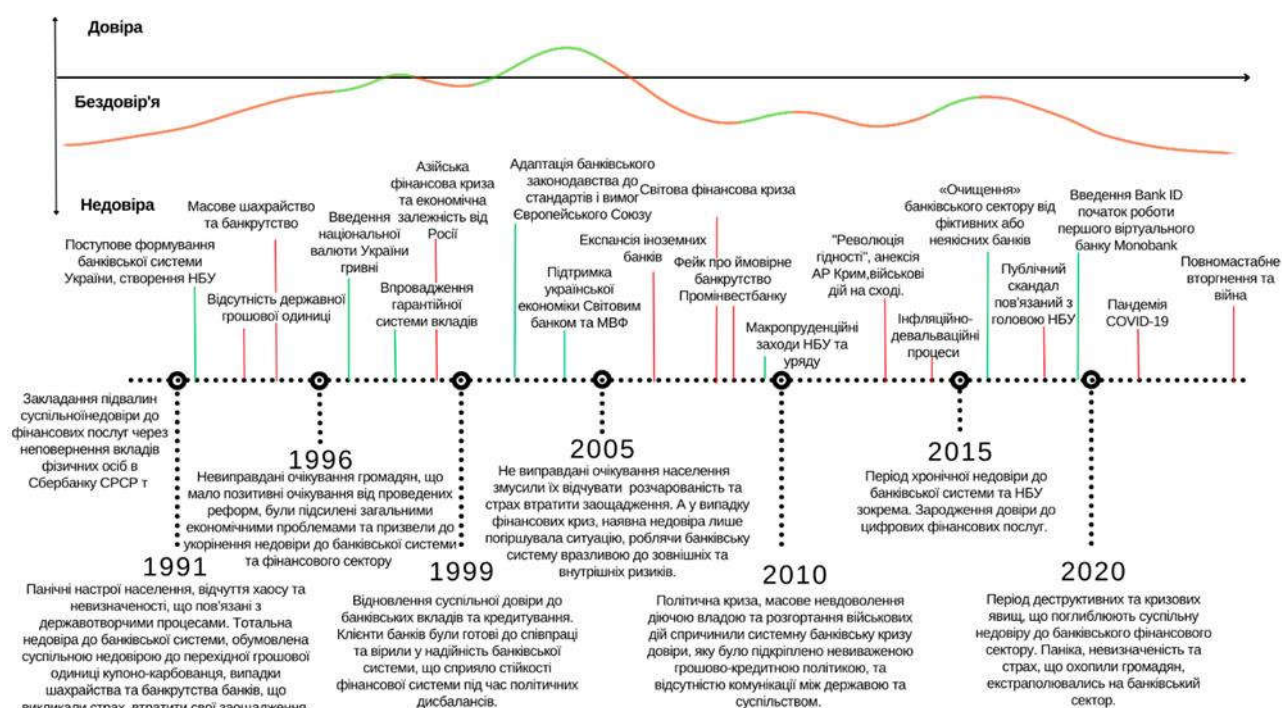

Рисунок 2 – Ретроспективне дослідження суспільної недовіри для банківського фінансового сектору України

Джерело: побудовано авторами

Перший етап – 1991-1996 роки. Аналогічно до небанківського фінансового сектору, формування банківської системи України відбувається на фоні негативного досвіду втрати власних заощаджень у «Сбербанку СРСР». Протягом даного етапу відбувалася переорієнтація на ринкову економіку, цей перехід виявився значно складнішим, тому країну поглинула глибока соціально-економічна криза, подолання якої ускладнювала несформована інституційна система та відсутність державної грошової одиниці. Серед населення в досліджуваній період панували панічні настрої, відчуття хаосу та невизначеності, що пов'язані з державотворчими процесами.

У період 1991-1992 років відбувалося поступове формування банківської системи України, було створено автономну дворівневу банківську систему та Національний банк України – центральний банк держави. Окрім цього, проводилася перереєстрація та реорганізація комерційних банків. Як наслідок, до 1995 р. в Україні було зареєстровано 230 банків, з яких два банки були державної власності «Ощадний» та «Укресімбанк» [37]. Саме в державних банках було зосереджено найбільше клієнтів та операцій, через наявні упередження в суспільстві з приводу ненадійності комерційних банків. В цілому, діяльність банків у період з 1991 по 1996 була сконцентрована на швидкому обігу грошових коштів та отримання прибутку за рахунок гіперінфляції, що у 1993 досягла галопуючого рівня (10000%).

Також були випадки, коли банки відкривалися з метою шахрайства, в яких люди втрачали свої вклади. Це призводило до зростання недовіри до банківської системи та спричиняло паніку серед населення. В наслідок цього, відбулося масове банкрутство банків, 77 банків збанкрутіло (близько 33% кількості всіх банківських установ) [5].

Таким чином, у період з 1991 по 1996 роки спостерігалася тотальна недовіра до банківської системи, обумовлена суспільною недовірою до перехідної грошової одиниці купоно-карбованця, що виражалася у наростанні інфляції. В свою чергу, банки не мали достатньої кількості власних коштів, щоб забезпечити безпеку вкладів клієнтів, і не мали необхідних знань та досвіду, щоб ефективно керувати ризиками. Також недовіру підсилювали випадки шахрайства та банкрутства банків, що викликало страх у населення втратити свої заощадження, а тому кошти громадян залишалися поза банківською системою.

Другий етап – 1996-1999 роки. За цей період було проведено низку реформ у розрізі регулювання та нагляду банківської діяльності, а також впроваджено грошову реформу. За

указом Президента України та статей 99 і 102 Конституції України, у вересні 1996 року було введено національну валюту України гривню, емісія національної валюти закріплювалась за НБУ. Також у 1996 році було створено комісію з питань нагляду та регулювання діяльності банків, було впроваджено бухгалтерський облік та звітність банківських установ перед НБУ відповідно до міжнародних стандартів. У 1998 було впроваджено гарантійну систему вкладів, яка забезпечувала захист вкладів клієнтів у разі банкрутства банку.

Такі зміни меншили рівень недовіри до банківської системи та дозволили споживачам почуватися більш захищеними. Також реформи знизили тенденцію утворення нових банків через підвищення вимог НБУ до капіталу, а вдале проведення грошової реформи дозволило знизити рівень інфляції та створити передумови для стабілізаційних процесів у банківській системі. Саме тому, для цього періоду є характерним бездовір'я до банківського сектору, адже було здійснено вагомі заходи для подолання недовіри. Проте відносини у контексті клієнт-банк не можна назвати довірливими, адже поширеними залишались випадки банкрутства банків, при чому 25% банків були проблемними [37]. Враховуючи це, економічні суб'єкти відносилися до взаємодії з банківськими установами з особливою пильністю та обачністю.

Банкрутства, низький рівень фінансування реального сектору економіки та знецінення гривні по відношенню до інших «твердих» валют зробили економічну систему України слабкою та чутливою до зовнішніх коливань, тому внаслідок азіяської фінансової кризи та економічної залежності від Росії, Україна опинилася на межі дефолту. Станом на 1997 р. курс гривні щодо долара США в середньому становив 1,87 грн/дол., а у 1998 році зріс до 3,45 грн/дол. Як наслідок, у 1998 році Україна поринула у фінансову кризу, обсяги дебіторської та кредиторської заборгованості невпинно зростали (заборгованості за кредитами, наданими банками до ВВП складала 10,8%), а прибуток банків від валютних операцій знизився внаслідок «тінізації» банківського сектору та недовіри до нього [5].

Такі події спровокували панічні настрої серед населення, що мало позитивні очікування від проведених реформ у 1996 році. Невиправдані очікування громадян були підсилені загальними економічними проблемами та призвели до укорінення недовіри до банківської системи та фінансового сектору в Україні в період з 1996 по 1999 роки.

Третій етап – 1999-2005 роки. За рахунок підтримки української економіки Світовим банком та МВФ, вдалим організаційним рішенням НБУ з приводу статутного капіталу банківських установ й норми обов'язкового резервування, та адаптацією банківського законодавства до стандартів і вимог Європейського Союзу, початок 2000-х характеризувався загальним економічним зростанням, стабільністю обмінного курсу та зниженням облікової ставки НБУ. Як результат, стабільність фінансового сектору відновлювалася, відбувалося активне кредитування реального сектору, що сприяло відбудові довіри до фінансового сектору, адже економічні суб'єкти почали почувати себе більш впевнено та залучали свої кошти до банківської системи. Також поступово збільшувався обсяг коштів на рахунках фізичних та юридичних осіб, так обсяги депозитів фізичних осіб зросли з 2000 по 2004 рік у 6 разів. Спектр банківських послуг розширився за рахунок входження на ринок банків з іноземним капіталом, такі банки особливо користувалися довірою серед економічних суб'єктів, адже вважалися більш надійними та пропонували клієнтам інноваційні технології.

Як і в попередні роки, політична ситуація в країні мала значний вплив на функціонування банківського сектору, тому Помаранчева революція стала певним випробуванням для фінансового сектору, спричинивши відток депозитів та розвиток тіньового валютного ринку. Проте завдяки вдалим рішенням регулятора та валютним інтервенціям банківський сектор вистояв, а девальваційні процеси було призупинено.

Таким чином, період з кінця 1999 року по 2005 рік був часом відносної стабільності, відновлення суспільної довіри до банківських вкладів та кредитування. Так, клієнти банків були готові до співпраці та вірили у надійність банківської системи, це сприяло стійкості фінансової системи під час політичних дисбалансів, проте не дозволило запобігти тінізації валютних операцій.

Четвертий етап – 2005-2010 роки. На початку четвертого етапу розвиток банківської системи України відбувався на тлі побудови суспільної довіри до банківських установ та їх послуг. Було розширено перелік банківських послуг, збільшувалася кількість філій та відділень, використання банківських продуктів стало нормою для суспільства, домогосподарства з упевненістю довіряли свої кошти банкам, а завдяки зниженню облікової ставки, зростали обсяги споживчих та комерційних кредитів.

Позитивна динаміка розвитку фінансового сектору породжувала поведінкові упередження економічних суб'єктів, що добре та стабільно буде завжди. Як наслідок, частина економічних агентів нехтувала курсовими та інфляційними ризиками нарашуючи обсяги кредитування та будуючи передумови для майбутньої фінансової кризи [5].

Проявом глобалізаційних процесів у банківському секторі стала експансія іноземних банків. Так, частка іноземного капіталу в статутному капіталі банківської системи становила 9,6% станом на 2004 рік, у 2005 році ця сума зросла до 19,5%, а у 2008 році становила 36,7% [24]. Таке збільшення банків з іноземним капіталом породжувало низку ризиків, пов'язаних із суверенітетом грошово-кредитної політики та наростанням дисбалансів внаслідок коливань ліквідності [38].

Розгортання світової фінансової кризи 2008 року спричинило різке підвищення обмінного курсу, станом на 2007 рік курс гривні щодо долара США в середньому становив 5,05 грн/дол., а у 2008 році зріс до 7,7 грн/дол. [24]. Така стрімка девальвація національної грошової одиниці сприяла збільшенню простроченої заборгованості за кредитами через перерахунок валютних кредитів у гривневій еквівалентності та зниження платоспроможності, наслідком чого стала невпевненість у національній валюті та загострення суспільної недовіри до гривні.

Окрім цього, більшість клієнтів банківських установ уникали відповідальності перед взятими зобов'язаннями, адже сподівалися на банкрутство банку. Ситуацію погіршував масовий відтік депозитів, що відбувся у вересні-жовтні 2008 року. Внаслідок рейдерської інформаційної атаки було поширено фейк про ймовірне банкрутство Промінвестбанку, як результат клієнти банку почали масово знімати кошти з рахунків та вкладів, і банк не зміг підтримати свою ліквідність. Паніка та страх, що охопили населення в наслідок проблеми Промінвестбанку, породили недовіру системного характеру. Економічні суб'єкти, побоюючись ймовірних втрат та втративши довіру до банків, лише з 6 до 12 жовтня 2008 року вилучили з депозитних рахунків банків близько 6,2 млрд. грн., що становило більше 2,5 % загального обсягу вкладів фізичних осіб [24].

Таким чином, внаслідок внутрішніх та зовнішніх чинників було порушено: ліквідність банківської системи, стабільність національної одиниці, інвестиційну привабливість України. Довіру до банківської системи було зруйновано, а масове банкрутство лише утруднювало ситуацію, заглиблюючи країну у недовіру до фінансового сектору з наслідками якої доводиться стикатися й досі [5].

Для стабілізації фінансової ситуації та відновлення дієздатності банківської системи регулятором було запроваджено низку заходів у сфері макропруденційної політики. Увагу було приділено своєчасності проведення розрахунків банками, регулюванню відтоку коштів з банківської системи, збалансуванню ситуації на валютному ринку та підтримці ліквідності банків. Проте нововведення у системі рефінансування банків викликали хвилю невдоволення всередині банківської системи, адже такі кредити надавалися лише обмеженій кількості банків. В результаті, рішення НБУ дозволили поступово стабілізувати економічну ситуацію, а банківська система вступила в стан ремісії у 2010 році.

Таким чином, аналіз четвертого етапу демонструє, що ознаки суспільної недовіри до банківської системи та національної грошової одиниці були характерні для кризових періодів розвитку банківської системи. Періоди відносної стабільності породжували когнітивні упередження та позитивні очікування в економічних суб'єктів, вони відчували впевненість у стабільності та ефективності банківської системи, а тому коли їх очікування не виправдались, вони відчували розчарованість та страх. А у випадку фінансових криз, наявна недовіра лише

погіршувала ситуацію, роблячи банківську систему вразливою до зовнішніх та внутрішніх ризиків.

П'ятий етап – 2010-2015 роки. Стабілізація фінансового сектору після кризи 2008 року проявлялася у відновленні депозитної діяльності банківських установ, населення поступово почало довіряти свої кошти банкам, а також поступово відновлювалась довіра до національної грошової одиниці. Лише за рік з 2010 по 2011 рік економічні суб'єкти почали надавати перевагу заощадженням в національній валюті. Так, у 2010 році обсяг депозитів в іноземній валюті становив 132,17 млрд. грн, а в національній 142,92 млрд. грн. Курс гривні до долара США залишався стабільним з 2010 по 2013 рік та у середньому становив 7,96 грн./дол. [24,30].

Проте суспільні настрої населення не можна назвати стабільними, засудження діяльності уряду через концентрацію влади та відмову від європейської інтеграції породжує масове невдоволення та недовіру, що переростає у протести, а згодом у Революцію Гідності. Такі дестабілізаційні процеси деструктивно вплинули на економіку країни та банківську систему зокрема. У 2013 році відбувається погіршення якості кредитного портфелю, спостерігається нестабільність на валютному ринку та валютні спекуляції. Курс гривні до долара США зростає удвічі в 2014 році та становить 15,77 грн/дол., а у 2015 досягає рівня 24 грн/дол. [24].

Таким чином, Революція Гідності, анексія АР Крим та військові дії на сході, які були спричинені геополітичними чинниками та недовірою до уряду, активізували інфляційні й девальваційні процеси в країні та стали причиною недовіри до банківської системи і впевненості економічних суб'єктів у нездатності НБУ виконувати свої функції. Тотальна суспільна недовіра до банківської системи проявилася у масштабному відтоці депозитів та ліквідації банків. Таким чином, населення виражало свою незадоволеність та страх втратити свої заощадження. Обсяг депозитів у національній валюті станом на 1 січня 2015 року зменшився на 13,3%, а у іноземній валюті на 36,8% у порівнянні з аналогічним періодом 2014 року. Кількість банків, позбавлених ліцензії у 2015 році, становила в 11 разів більше, ніж у 2013, та в 2,3 більше, ніж у 2014 [24].

Отже, протягом п'ятого етапу можна було спостерігати короткотермінове послаблення суспільної недовіри до банківського сектору на фоні стабілізаційних процесів. Проте політична криза, масове невдоволення діючою владою та розгортання військових дій спричинили системну банківську кризу довіри, яку було підкріплено невваженою грошово-кредитною політикою та відсутністю комунікації між державою та суспільством.

Шостий етап – 2015-2020 роки. Функціонування банківського сектору шостого періоду характеризувалося намаганням НБУ подолати суспільну недовіру до банківської системи. Одним з головних методів подолання недовіри стало так зване «очищення» банківського сектору від фіктивних або неякісних банків. Так, з 2014 до початку 2018 року тимчасова адміністрація була введена в 94 банках, які не змогли збільшити розмір статутного капіталу відповідно до вимог НБУ [24]. Найбільш резонансним рішенням регулятора стала націоналізація АКБ «Приватбанк», що призвела до падіння довіри до нього та відтоку коштів, проте системної кризи вдалося уникнути. Протягом 2016-2019 років відбувалося поступове нарощення депозитних ресурсів, відновлювалося кредитування, обмінний курс залишався стабільним, а у 2019 році спостерігалось укріплення національної грошової одиниці.

У цей період також відбувся один із найбільших скандалів, пов'язаних з діяльністю голови НБУ В. Гонтаревою. НАБУ відкрило кримінальне провадження у справі заступника голови К. Рожкової, яка була причетна до виведення з ринку «Платинум банку». А саму В. Гонтареву звинувачували в навмисному доведенні банків до банкрутства та спекуляції на зростанні курсу долара. Це спричинило суспільну недовіру до голови НБУ, частина суспільства була невдоволена діяльністю В. Гонтаревої та не була впевнена в прозорості та доцільності її рішень.

Також варто відмітити розвиток фінансових технологій у банківській сфері, за цей період було введено Bank ID, розширився перелік послуг онлайн-банкінгу, на ринок вийшов перший віртуальний банк Monobank. Проте, цифровізація фінансового сектору становила нові можливості та нові виклики для суспільства. Низька фінансова та цифрова грамотність проявлялась у недовірі до цифрових банківських послуг, особливо серед людей пенсійного віку, які, не розуміючи, як працює онлайн банкінг, уникали та боялися користуватись ним.

Таким чином, стан функціонування банківського сектору протягом шостого етапу можна охарактеризувати як період хронічної недовіри до банківської системи, адже населення, спираючись на попередній досвід, мало лише негативні упередження з приводу діяльності банківських установ, а регулятор та його правління виправдовували негативні очікування громадян публічними скандалами та масовим банкрутством.

Сьомий етап – 2020-2022 роки. Функціонування банківського сектору в 2020 році відбувається на фоні наростання загрози світової пандемії COVID-19. На відміну від попередніх економічних криз, економічна криза 2020 року була викликана не за рахунок зміни чи шоку у фінансовому чи реальному секторі, а внаслідок запровадження жорстких обмежень, що зачепили майже всі види підприємницької діяльності. Таким чином, карантинні обмеження спричинили зниження економічної активності суб'єктів, люди масово втрачали свої робочі місця, а обмін ресурсами між реальним та фінансовим сектором відбувався на мінімальних обсягах. В таких умовах, відбудовувати довіру до фінансового сектору було неможливо, адже населення перебувало у стресовому стані, а економічний спад підсилював існуючу недовіру. НБУ також не був впевнений у можливостях клієнтів платити за зобов'язаннями, тому кредитування було скорочено.

Національним банком України було запроваджено низку рішень задля попередження банківської кризи, підтримки ліквідності банківських установ та попередженню відтоку депозитів. Перелік антикризових рішень включав: 1) запровадження «кредитних канікул»; 2) заборону банкам вводити обмеження на зняття депозитів задля уникнення паніки серед вкладників; 3) рекомендації щодо дистанційного обслуговування клієнтів для збереження доступності фінансових послуг попри карантинні обмеження; 4) згладжування коливань обмінного курсу на валютному ринку; 5) запровадження пільгових умов для безготівкових платежів. Такі рішення сприяли протистоянню викликам, пов'язаним з пандемією COVID-19, а застосування нових технологій та заходів безпеки також допомогли зменшити вплив карантинних обмежень на діяльність банків. Проте в результаті не вдалося уникнути зниження кредитування корпоративного сектору на 4%, та незначного зростання обмінного курсу гривні до долара США [24].

Також варто зауважити, що урядом та НБУ було застосовано заходи за для підвищення довіри до цифрових фінансових послуг. Так, було введено додаток «Дія» та запропоновано за участю комерційного банку отримати так звану «ковідну тисячу» – допомогу від держави, яку можна було використати придбавши визначену переліком послугу чи продукцію. Таке рішення сприяло встановленню додатку, фінансуванню реального сектору та відкриттю цифрових карт у банківських установах, а через взаємодію з цифровою платформою громадяни мали можливість отримати досвід взаємодії та сформувати відповідний рівень довіри чи недовіри до цифрових послуг. Проте, досить поширеними стали шахрайські схеми, пов'язані з цією послугою та цифровими банківськими послугами, що для населення з низьким рівнем цифрової та фінансової грамотності мало негативні наслідки у розрізі формування недовіри до цифрових банківських послуг.

Повномасштабне вторгнення росії 24 лютого 2022 року змінило функціонування всіх сфер діяльності в країні, в тому числі й банківської системи. Військові дії обмежили умови функціонування банківського сектору, вплинувши на процентні ставки, кредитну та депозитну діяльність, операції з валютою, похитнулася стабільність банків. Відбулося зниження економічної активності та інвестицій, падіння ВВП за 2022 рік склало 30,4 %, падіння реальних доходів населення спричинило зменшення депозитів, збільшення кількості неплатоспроможних позик, а кредитування було майже припинено. Більшість банків втратили свої відділення на окупованих територіях, частину відділень було знищено внаслідок обстрілів. Облікова ставка НБУ зросла у 2,5 рази за 2022 рік, зростання валютного курсу було призупинено на позначці 36,5686 грн. за 1 долар США станом на січень 2023, при цьому станом на січень 2022 обмінний курс складав 28,9879 грн. за 1 долар, така девальвація спричинила загострення проблеми чорного валютного ринку [24, 30].

Таким чином, не встигнувши оговтатись від наслідків пандемії, Україну поглинула війна, яка мала катастрофічні наслідки для соціально-економічного становища громадян. Паніка, невизначеність та страх, які охопили громадян, екстраполювались на банківський сектор, а банки, в свою чергу, очікуючи фінансових ризиків, пов'язаних з війною, майже припинили кредитування фізичних та юридичних осіб, висловлюючи невпевненість у їх платоспроможності.

Висновки. Банківський і небанківський сектори є важливими складовими фінансової системи. Якщо суспільство має високий рівень недовіри до цих секторів, це може збільшити ризик вразливості всієї фінансової системи до зовнішніх та внутрішніх ризиків. Не довіряючи банкам та іншим фінансовим установам, економічні суб'єкти можуть утримувати гроші поза фінансовими установами або витрачати їх на товари та послуги. Це може обмежити доступ до капіталу для підприємств та громадян, що може стати причиною фінансових дисбалансів та гальмувати економічне зростання країни.

Аналіз наявної вітчизняної літератури показав, що, в контексті досліджень недовіри, вченими було приділено багато уваги саме банківському сектору, в той час як небанківський сектор розглянуто в наукових працях набагато менше. Враховуючи огляд літератури, основною метою дослідження було провести ретроспективне дослідження виникнення та розвитку суспільної недовіри до банківського та небанківського секторів економіки, на основі аналізу основних історичних подій та особливостей функціонування фінансової системи України за роки незалежності.

Результати дослідження показали, що для банківського та небанківського секторів України підвалини недовіри було закладено ще у роки Радянського союзу, адже населення отримало негативний досвід через неповернення вкладів «Сбербанку», а тому боялося довіряти свої грошові ресурси фінансовим установам. Ситуацію погіршувала недовіра до грошової одиниці країни, адже до 1996 року в країні розрахунки проводилися перехідною грошовою одиницею – карбованцем.

Періодизація розвитку недовіри до фінансового сектору й аналіз факторів та подій її загострення дозволив виявити, що каталізаторами недовіри в банківському та небанківських секторах України були макроекономічні та політичні потрясіння (фінансова криза 2008, «Помаранчева революція», «Революція гідності», пандемія COVID-19, війна та інші). Такі події спричиняли загальні негативні очікування, панічні настрої та невдоволення, внаслідок чого підвищувались інфляційні та курсові очікування, а недовіра до фінансових установ зростала. Також для небанківського сектору однією з причин тотальної недовіри до НФУ стало їх погана репутація та шахрайство.

Якщо ж розглядати події, які справляли стабілізуючий вплив на функціонування фінансового сектору, то можна помітити тенденцію, що це були дії регулятора з приводу державного регулювання ринку фінансових установ. До таких подій варто відносити: створення наглядових органів за діяльністю НФУ, законотворення стосовно страхування та кредитних спілок, підвищення вимог до статутного капіталу банків, створення фонду гарантування вкладів фізичних осіб та інші.

Таким чином, ретроспективне дослідження виникнення та становлення суспільної недовіри до фінансового сектору, яке враховувало банківський та небанківський сектори, дозволяє стверджувати, що для України суспільна недовіра є характерною протягом всього періоду незалежності. Підвалини недовіри до фінансового сектору було закладено ще в радянські часи, а нестабільність економіки новоствореної держави, відсутність належного регулювання, політичні, фінансові та військові кризи сприяли наростанню недовіри до фінансового сектору на всіх рівнях. Існуюча недовіра в суспільстві стала причиною слабкості фінансової системи, адже, не маючи підтримки населення, фінансовий механізм не був готовий протистояти внутрішнім та зовнішнім викликам, а дії економічних суб'єктів у періоди нестабільності характеризувалися страхом втратити заощадження, банківською панікою і хаотичністю, що робило відновлення після періодів нестабільності складним та повільним. Саме тому недовіру до фінансового сектору можна назвати історично сформованою й зумовленою досвідом розвитку українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Журавка Ф.О., Школьник І.О. Роль фінансового ринку в розвитку національної економіки. *Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія Економічні науки*. 2008. Вип. 20. С. 30-34.
2. Рубанов П.М. Види та роль фінансових посередників на сучасному етапі розвитку фінансової системи. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. №3(15). С. 204-209.
3. Фаріон В. Я., Фаріон Я. М. Роль посередників на фінансовому ринку України. *Економічний аналіз: збірник наукових праць. Тернопільський національний економічний університет*. 2016. Том 24. № 1. С. 153-160.
4. Голик М. М. Підвищення довіри до банків як фактор антикризового управління у банківському секторі економіки України. *Облік і фінанси*. 2017, Вип. 76. С. 79-84.
5. Бричко М. М. Еволюція суспільної довіри. В контексті розвитку банківської системи України. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2018, №4. С. 199-207. DOI: 10.31891/2307-5740-2018-260-4-199-207.
6. Кривич Я. М., Мартянова Ю. А. Криза довіри до банків: зміст, форми прояву та наслідки. *Ефективна економіка*. 2019. № 11. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.11.46.
7. Примостка Л.О. Довіра до банків: формування та відновлення. *Фінанси, облік і аудит*. 2016. №1 (27). С. 65-77.
8. Стойка В.С. Можливості відновлення довіри до банківської системи України в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2017. Том 1. № 49. С. 289-294.
9. Базадзе К.М. Відновлення довіри до банківської системи: міф чи реальність. *Фінансовий простір*. 2015. № 1 (17) С. 18-22.
10. Пшик Б.І. Розвиток ринків небанківських фінансових послуг в Україні: основні проблеми та шляхи їх вирішення. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 16. С. 988-992.
11. Клименко К.В., Колосов І.П. (2017). Напрями реформування державного регулювання ринку небанківських фінансових послуг України. *Наукові праці НДФІ*. 2017. № 2 (79). С. 97-117.
12. Шовкопляс Г.М. Історія виникнення та становлення державного регулювання ринку небанківських фінансових послуг. *Проблеми законності*. 2022. Вип. 156. С. 40-51. doi: 10.21564/2414-990X156.251398..
13. Гармашова Ю.О. Особливості регулювання ринку фінансових послуг в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. Вип. 11. С. 57-61.
14. Козлова Ю. Банківська система і небанківські фінансово-кредитні установи в Україні: проблеми і перспективи розвитку. *Вісник Університету банківської справи*. 2011. № 2 (11). С. 232-236.
15. Бачо Р.Й, Потокі Г.Ф. Еволюція впливу державних інститутів на розвиток ринків небанківських фінансових послуг в умовах європейської інтеграції. *Науковий вісник Ужгородського Університету Серія Економіка*. 2018. № 2 (52). С. 157-165.
16. Левченко В.П. Розвиток ринку небанківських фінансових послуг України: монографія. В.П. Левченко. К.: ЦУЛ, 2013. 368 с.
17. «Пингвин», который улетел... с деньгами. *Киевские Ведомости*. 1997, 30 июля. С. 16-17
18. Гончаренко В.В. Становлення системи світової кредитної кооперації: теорія, методологія, практика: дис. д.е.н.: 08.05.01 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2002. 492 с.
19. Про створення Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю :Постанова Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1993 р. № 743. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
20. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» №2664-III від 12.07.2001 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
21. Закон України «Про страхування» № 85/96-ВР від 07.03.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-14#Text>
22. «Мінфін». Страхова компанія Універсальна. URL: <https://minfin.com.ua/ua/insurance/company/universalna/>.
23. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09 липня 2003 року № 1057-IV зі змін та доп. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1057-15>.
24. Офіційний сайт Національного банку України. Статистика НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>.
25. Національне рейтингове агентство «Рюрік». Аналітичний огляд ринку небанківських фінансових послуг України за I півріччя 2012 року. URL: http://rurik.com.ua/documents/research/non_banks_II_kv_2012.pdf
26. Резолюція професійних об'єднань небанківських фінансових установ про недовіру Голові Держфінпослуг В.О. Волзі. URL: www.ukrcu.kiev.ua/main/docs/20101123.doc.
27. Рішення Тимчасової слідчої комісії 22.12.2010 № 5. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=076HK974CC&abz=B9FRZ>
28. Національне рейтингове агентство «Рюрік». Аналітичний огляд ринку небанківських фінансових послуг України за I півріччя 2013 року. URL: http://rurik.com.ua/documents/research/non_banks_II_kv_2013.pdf

29. Підсумки діяльності кредитних спілок, інших кредитних установ та юридичних осіб публічного права за 6 місяців 2013 року. URL: <http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/smi/kredutni213.pdf>
30. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua>
31. Звіт про роботу Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг за 9 місяців 2015 року. URL: http://nfp.gov.ua/files/sekto/sk_9_mis_2015.pdf
32. Дребот Н. П., Танчак Я. А., Миколишин М. М. Тенденції розвитку небанківських фінансових установ на ринку фінансових послуг України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2020. Т. 30. № 1. С. 109-114.
33. Офіційний сайт Національного банку України. Нагляд за ринком небанківських фінансових послуг. URL: <https://bank.gov.ua/ua/supervision/split>
34. Офіційний сайт Національного банку України. Два роки після реформи «СПЛІТ». URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/dva-roki-pislya-reformi-split--natsionalniy-bank-vidzvituvav-pro-rezultati-roboti-ta-okresliv-plani-na-maybutnye>
35. Біловайн А. П. Правове регулювання Національним банком України ринку небанківських фінансових послуг. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/20590/Biloivan_Mahisterska_robota.pdf?sequence=1
36. Офіційний сайт Національного банку України. Річний звіт за 2020 рік. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2020.pdf?v=4
37. Карчева Г.Т. Особливості становлення та розвитку банківської системи України. *Економіка і прогнозування*. 2005. № 2. С. 93-102.
38. Болдирев О.О. Сучасні тенденції розвитку банківської системи України. *Вісник ЖДТУ*. 2011. № 4 (58). С. 327-329.

References

1. Zhuravka, F.O., & Shkolnyk, I.O. (2008). Role of the financial market in the development of the national economy [Rol' finansovoho rynku v rozvytku natsional'noi ekonomiky]. *Collection of scientific works of Cherkasy State Technological University. Series: Economic Sciences*, 20, 30-34.
2. Rubanov, P.M. (2012). Types and role of financial intermediaries in the modern stage of financial system development [Vidy ta rol finansovykh poserednykiv na suchasnomu etapi rozvytku finansovoi systemy]. *Bulletin of Zaporizhzhia National University*, 15, 204-209.
3. Fariion, V.Ya., & Fariion, Ya.M. (2016). Role of intermediaries in the financial market of Ukraine [Rol poserednykiv na finansovomu rynku Ukrainy]. *Economic Analysis: Collection of Scientific Works, Ternopil National Economic University*, 24(1), 153-160.
4. Holyk, M.M. (2017). Enhancing trust in banks as a factor of crisis management in the banking sector of the Ukrainian economy [Pidvyshchennia doviry do bankiv yak faktor antykrizovoho upravlinnia u bankivskomu sektori ekonomiky Ukrainy]. *Accounting and Finance*, 76, 79-84.
5. Brychko, M.M. (2018). Evolution of social trust in the context of development of the banking system of Ukraine [Evolutsiia suspil'noi doviry. V konteksti rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy]. *Bulletin of Khmelnytskyi National University*, 4, 199-207. DOI: 10.31891/2307-5740-2018-260-4-199-207.
6. Kryvykh, Ya.M., & Martianova, Yu.A. (2019). Crisis of trust in banks: content, manifestations, and consequences [Kryza doviry do bankiv: zmist, formy proiavu ta naslidky]. *Effective Economy*, (11). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.11.46.
7. Prymostka, L.O. (2016). Trust in banks: formation and restoration [Dovira do bankiv: formuvannia ta vidnovlennia]. *Finance, Accounting and Audit*, (27), 65-77.
8. Stoyka, V.S. (2017). Opportunities for restoring trust in the banking system of Ukraine in modern conditions [Mozhlyvosti vidnovlennia doviry do bankivskoi systemy Ukrainy v suchasnykh umovakh]. *Scientific Herald of Uzhhorod University*, 1(49), 289-294.
9. Bazadze, K.M. (2015). Restoring trust in the banking system: myth or reality [Vidnovlennia doviry do bankivskoi systemy: mif chy realnist]. *Financial Space*, (17), 18-22.
10. Pshyk, B.I. (2017). Development of non-bank financial services markets in Ukraine: key problems and ways of their solution [Rozvytok rynkiv nebankivskykh finansovykh posluh v Ukraini: osnovni problemy ta shliakhy yikh vyryshennia]. *Global and National Problems of Economics*, 16, 988-992.
11. Klymenko, K.V., & Kolosov, I.P. (2017). Directions for reforming the state regulation of the non-bank financial services market in Ukraine [Napriamy reformuvannia derzhavnoho rehuliuвання rynku nebankivskykh finansovykh posluh Ukrainy]. *Scientific Works of NDFI*, 2(79), 97-117.
12. Shovkoplias, H.M. (2022). History of emergence and formation of state regulation of the non-bank financial services market [Istoriia vynyknennia ta stanovlennia derzhavnoho rehuliuвання rynku nebankivskykh finansovykh posluh]. *Problems of Legality*, 156, 40-51. doi: 10.21564/2414-990X156.251398.

13. Harmashova, Yu.O. (2015). Features of regulating the financial services market in Ukraine [Osoblyvosti rehuliuвання rynku finansovykh posluh v Ukraini]. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*, 11, 57-61.
14. Kozlova, Yu. (2011). Banking system and non-bank financial and credit institutions in Ukraine: problems and prospects of development [Bankivska systema i nebankivski finansovo-kredytnei ustanovy v Ukraini: problemy i perspektyvy rozvytku]. *Bulletin of the University of Banking*, 2(11), 232-236.
15. Bacho, R.Y., & Potoki, H.F. (2018). Evolution of the influence of state institutions on the development of non-bank financial services markets in the conditions of European integration [Evolutsiia vplyvu derzhavnykh instytutiv na rozvytok rynku nebankivskykh finansovykh posluh v umovakh yevropeiskoi intehtatsii]. *Scientific Herald of Uzhhorod University. Series: Economics*, 2(52), 157-165.
16. Levchenko, V.P. (2013). *Development of the non-bank financial services market in Ukraine* [Rozvytok rynku nebankivskykh finansovykh posluh Ukrainy: monohrafiia]. Kyiv: TsUL. 368 p.
17. "Penguin" that flew away... with the money. (1997, July 30). Kyivski Vedomosti, pp. 16-17.
18. Honcharenko, V.V. (2002). Formation of the world credit cooperation system: theory, methodology, practice [Stanovlennia systemy svitovoi kredytnoi kooperatsii: teoriia, metodolohiia, praktyka]. (Doctoral dissertation, Kyiv National Taras Shevchenko University). 492 p.
19. Resolution on the establishment of the Committee for Supervision of Insurance Activities: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 17, 1993, No. 743. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua>.
20. Law of Ukraine "On Financial Services and State Regulation of Financial Services Markets" No. 2664-III dated July 12, 2001. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
21. Law of Ukraine "On Insurance" No. 85/96-VR dated March 7, 1996. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-14#Text>
22. "Minfin." Universalna Insurance Company. Available at: <https://minfin.com.ua/ua/insurance/company/universalna/>.
23. Law of Ukraine "On Non-State Pension Provision" dated July 9, 2003, No. 1057-IV with amendments and additions. Available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1057-15>.
24. Official website of the National Bank of Ukraine. NBU Statistics. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>.
25. National Rating Agency "Rurik." Analytical review of the non-banking financial services market in Ukraine for the first half of 2012. Available at: http://rurik.com.ua/documents/research/non_banks_II_kv_2012.pdf.
26. Resolution of professional associations of non-banking financial institutions on the lack of trust in the Chairman of the State Financial Services Authority, V.O. Volza. Available at: www.ukrcu.kiev.ua/main/docs/20101123.doc.
27. Decision of the Temporary Investigative Commission dated December 22, 2010, No. 5. Available at: <http://consultant.parus.ua/?doc=076HK974CC&abz=B9FRZ>.
28. National Rating Agency "Rurik." Analytical review of the non-banking financial services market in Ukraine for the first half of 2013. Available at: https://rurik.com.ua/documents/research/non_banks_II_kv_2013.pdf.
29. Summary of the activities of credit unions, other credit institutions, and public law entities for the first 6 months of 2013. Available at: <http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/smi/kreditni213.pdf>.
30. Official website of the State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://ukrstat.gov.ua>.
31. Report on the activities of the National Commission for State Regulation of Financial Services Markets for the first 9 months of 2015. Available at: http://nfp.gov.ua/files/sektor/sk_9_mis_2015.pdf.
32. Drebot, N. P., Tanchak, Y. A., Mykolyshyn, M. M. (2020). Trends in the development of non-bank financial institutions in the financial services market of Ukraine [Tendentsiyi rozvytku nebankivskykh finansovykh ustanov na rynku finansovykh posluh Ukrayiny]. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, 30(1), 109-114.
33. Official website of the National Bank of Ukraine. Supervision of the non-banking financial services market. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/supervision/split>.
34. Official website of the National Bank of Ukraine. Two years after the "SPLIT" reform. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/dva-roki-pislya-reformi-split--natsionalnyi-bank-vidzvituvav-pro-rezultati-roboti-ta-okresliv-plani-na-maybutnye>.
35. Bilovain, A. P. Legal regulation of the non-banking financial services market by the NBU [Pravove rehuliuвання Natsionalnym bankom Ukrayiny rynku nebankivskykh finansovykh posluh]. Available at: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/20590/Bilovan_Mahisterska_robota.pdf?sequence=1.
36. Official website of the National Bank of Ukraine. Annual report for 2020. Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2020.pdf?v=4.
37. Karcheva, G. T. (2005). Features of the formation and development of the banking system of Ukraine [Osoblyvosti stanovlennya ta rozvytku bankivskoyi systemy Ukrayiny]. *Economics and Forecasting*, (2), 93-102.
38. Boldyrev, O. O. (2011). Current trends in the development of the banking system of Ukraine [Suchasni tendentsiyi rozvytku bankivskoyi systemy Ukrayiny]. *Bulletin of ZHDTU*, 4(58), 327-329.

LITOVTSOVA Veronika
Doctoral Student,
Sumy State University, Ukraine

BRYCHKO Maryna
Ph.D. in Economics, Associate Professor,
Blekinge Institute of Technology, Sweden;
Sumy State University, Ukraine

RETROSPECTIVE STUDY OF THE DYNAMICS OF CHANGES IN PUBLIC DISTRUST IN THE FINANCIAL SECTOR IN THE CONTEXT OF MAJOR EVENTS

Introduction. *The banking and non-banking sectors constitute crucial components of the financial system. If society exhibits a high level of distrust towards these sectors, it can escalate the risk of vulnerability within the entire financial system, making it susceptible to both external and internal threats. When individuals lack trust in banks and other financial institutions, they may choose to keep their money outside of these institutions or allocate it towards the purchase of goods and services. This predicament can restrict access to capital for businesses and citizens, leading to financial imbalances and hindering the country's economic growth. Therefore, it is of utmost importance to examine the fluctuations in public distrust towards the financial sector comprehensively. By comprehending the factors and events that contribute to or weaken this mistrust, we can significantly influence the condition of the financial system and its future development.*

Purpose. *The article aims to investigate the formation and evolution of public distrust in the financial sector and to establish a periodization of this phenomenon through an analysis of the historical development of the banking and non-banking financial sectors in Ukraine since its independence.*

Results. *The periodization of the development of mistrust in the financial sector and the analysis of factors and events contributing to its exacerbation have revealed several catalysts for distrust in Ukraine's banking and non-banking sectors. Macroeconomic and political shocks such as the 2008 financial crisis, the "Orange Revolution," the "Revolution of Dignity," the COVID-19 pandemic, and the ongoing war have played significant roles. These events have generated negative expectations, panic, and discontent among the public, leading to increased inflationary and exchange rate expectations and a heightened mistrust of financial institutions. In the case of the non-banking sector, a major reason for the widespread distrust of non-bank financial institutions has been their tarnished reputation and involvement in fraudulent activities.*

Examining events that have had a stabilizing effect on the financial sector reveals a trend where regulatory actions aimed at market regulation of financial institutions have played a crucial role. These actions include the establishment of supervisory bodies overseeing the activities of National Financial Institutions, the development of legislation pertaining to insurance and credit unions, the implementation of stricter requirements for banks' authorized capital, the creation of a deposit guarantee fund for individuals, and other similar initiatives. These measures have contributed to fostering stability and trust in the financial sector.

Originality. *A periodization of the evolution of public distrust in the financial sector has been developed, which, unlike existing models, incorporates the banking and non-banking systems. Additionally, this new framework spans over twenty years, encompassing recent events in Ukraine.*

Conclusions. *The foundations of distrust in the financial sector were established during the Soviet era. The newly formed state faced economic instability, inadequate regulation, and a series of political, financial, and military crises, all of which contributed to the widespread distrust in the financial sector across various levels of society. The prevailing lack of trust weakened the financial system, as it lacked the support of the population. Consequently, the financial mechanism was ill-prepared to confront both internal and external challenges. During periods of instability, economic actors exhibited fear of losing their savings, leading to bank panics and chaotic situations. These factors hindered the recovery process, making it difficult and slow. Thus, the distrust of the financial sector in Ukraine can be described as a historically ingrained and empirically substantiated characteristic of Ukrainian society.*

Keywords: *public distrust, financial sector, banking system, non-banking system, financial stability, the behavior of economic individuals, non-bank financial institutions, banks.*

*Одержано редакцією: 20.03.2023
Прийнято до публікації: 21.05.2023*